

Το παρόν διδακτικό σενάριο αποτελεί τμήμα από Εργαστήριο
(workshop) που έγινε στο πλαίσιο του παρακάτω Συνεδρίου:

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΚΥΠΡΟΥ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΛΕΥΚΩΣΙΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΑΓΩΓΗΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΤΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ ΣΤΗ ΜΕΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ: ΑΝΤΙΚΡΙΖΟΝΤΑΣ ΤΟ ΝΕΟ ΑΝΑΛΥΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

Σάββατο, 7 Μαΐου 2011
Πανεπιστήμιο Λευκωσίας

Εργαστήριο 8 (Αίθουσα Α207)

Θέμα: «ΧΙΟΥΜΟΡ ΚΑΙ ΣΑΤΙΡΑ ΣΤΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ»

Υπεύθυνη Εργαστηρίου: **ΑΦΡΟΔΙΤΗ ΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΥ**
Επίκουρη Καθηγήτρια Νεοελληνικής Φιλολογίας, Πανεπιστήμιο Κύπρου
(e-mail: afroditi@ucy.ac.cy – site: <http://users.sch.gr/afroath>)

Α΄ Γυμνασίου***☐ Χιούμορ και Λογοτεχνία**

αντιστοίχιση με ΘΕΜΑΤ. ΑΞΟΝΕΣ: ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΚΑΙ ΦΑΝΤΑΣΙΑ - ΤΟ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟ ΠΑΙΧΝΙΔΙ
/- ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

ΕΙΔΙΚΟΙ ΔΙΔΑΚΤΙΚΟΙ ΣΤΟΧΟΙ

- έμφαση στους τρόπους με τους οποίους εκφράζεται το κωμικό στοιχείο στη λογοτεχνία (επαναλήψεις, παρηχήσεις, διαφορούμενα νοήματα, λογοπαίγνια κ.ά.)
- κατανόηση ότι η λογοτεχνία του κωμικού ενέχει τη δυναμική της ανατροπής, και αναδεικνύει μιαν άλλη όψη των πραγμάτων, υπονομευτική της συμβατικής.
- ▶ Χρήσιμη σύνδεση / σύγκριση με άλλες εξωλογοτεχνικές μορφές έκφρασης του κωμικού (κόμικς, γελοιογραφίες, ανέκδοτα, σκίτσα, γκράφιτι κλπ.)
- ▶ Διαθεματική σύνδεση με άλλα μαθήματα Αισθητικής Αγωγής (εικαστικά, θέατρο, μουσική κλπ.).

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟΣ ΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΣ

Η συγκεκριμένη θεματική ενότητα της Α΄ Γυμνασίου, μαζί με τη συναφή της «Σάτιρα και σατιρικά κείμενα» της Α΄ Λυκείου, αφορούν κατά κύριο λόγο στην εξοικείωση των μαθητών με τη «θεωρία των λογοτεχνικών ειδών», και πιο συγκεκριμένα με τα «είδη και τρόπους της “παιγνιώδους” λογοτεχνίας (= κώδικες αμφισημίας / ανατροπής): χιούμορ, παρωδία, αλληγορία, σάτιρα, ειρωνεία», που οφείλουν να έχουν κατακτήσει οι μαθητές, βαθμιδωτά, αποπερατώνοντας τη γυμνασιακή - προλυκειακή τους εκπαίδευση (ώς και την Α΄ Λυκείου).

ΔΕΙΚΤΕΣ ΕΠΙΤΥΧΙΑΣ

Οι μαθητές και οι μαθήτριες να είναι σε θέση:

Στο επίπεδο της κυρίως γυμνασιακής τους εκπαίδευσης (Α΄+Β΄ Γυμνασίου) να αναγνωρίζουν, καταρχήν, βασικά είδη (ευτράπελα/χιουμοριστικά κείμενα, παρωδίες κ.τ.ό.), καθώς και τρόπους (κώδικες) ανατροπής που προσιδιάζουν στη λογοτεχνία «του κωμικού» (λογοπαίγνια, αμφισημίες, γλωσσικό pastiche, κ.ό.), συγκρίνοντάς τα με άλλες μορφές έκφρασης του χιούμορ που τους είναι οικείες (ανέκδοτα, κόμικς, γκράφιτι κ.ά.)

* Σημειώνεται ότι η θεματική ενότητα «Χιούμορ και Λογοτεχνία» καταρχάς στο Α.Π. προοριζόταν για τη Β΄ Γυμνασίου, αλλά τελικά κρίθηκε σκόπιμο να εισαχθεί στην Α΄ Γυμνασίου με το σκεπτικό ότι αποτελεί πιο ελκυστική ύλη για τους άγουρους ακόμα μαθητές και μαθήτριες της Α΄ τάξης. Η αλλαγή αυτή, βέβαια, δεν μεταβάλλει ουσιαστικά το σύστημα, αφού στο Π.Σ.Λ. οι δύο τάξεις (Α΄+Β΄ Γυμνασίου) θεωρούνται αλληλένδετες: συγκροτούν από κοινού το επίπεδο της κυρίως γυμνασιακής εκπαίδευσης.

• ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Σε ό,τι αφορά τη μεθόδευση της διδασκαλίας, σύμφωνα με το ΝΑΠ Λογοτεχνίας, δίνεται έμφαση: (α) στη **σύγκριση** των κειμένων με γνώμονα το σχήμα «παλαιό / σύγχρονο», ώστε να καταδειχθεί η ιστορικότητα και η διαχρονική εξέλιξη των θεμάτων («τόπων») και τρόπων της λογοτεχνικής δημιουργίας, αλλά και η διαλογική σχέση που αναπτύσσουν τα κείμενα γύρω από τον ίδιο θεματικό άξονα ή «σύνδεσμο»·

(β) στο **άνοιγμα** της διδασκαλίας σε κείμενα που ανήκουν όχι στενά στην ελληνική παράδοση αλλά στην ευρύτερη πνευματική παράδοση της οποίας η ελληνική αποτελεί αναπόσπαστο μέλος (την όμορη: της Μεσογείου και των Βαλκανίων, αλλά και τη συνολικότερη ευρωπαϊκή και την παγκόσμια), καθώς και σε διαθεματικές συναρτήσεις με άλλα γνωστικά αντικείμενα ή άλλες μορφές δημιουργικής έκφρασης, όπου κρίνεται απαραίτητο για την εμπάθυνση της διδασκαλίας·

(γ) στην **επικαιροποίηση** των θεμάτων: η σκοπιά που επιλέγεται, για την εκκίνηση και την κατάληξη του προβληματισμού, είναι αυτή της σύγχρονης εποχής, ακριβώς γιατί είναι η πιο οικεία και ενδιαφέρει πιο άμεσα τους μαθητές.

ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗΣ ΕΝΟΤΗΤΑΣ

Αφού υποδείχθηκαν οι διδακτικοί στόχοι της ενότητας ως προς το γνωστικό και αξιακό περιεχόμενο, καθώς και οι αναμενόμενες δεξιότητες του λογοτεχνικού κριτικού γραμματισμού, και δόθηκαν οι βασικές κατευθύνσεις της διδακτικής μεθόδου με αναφορά στα κείμενα προς συνεξέταση (βλ. αμέσως παρακάτω), τα μέλη του εργαστηρίου χωρίστηκαν σε **ομάδες** και ανέλαβαν να ασχοληθούν με τα κείμενα που ενέπιπταν στην ομάδα τους με γνώμονα συγκεκριμένες **ερωτήσεις – δραστηριότητες**. Αφιερώθηκε ικανός χρόνος στην ομαδοσυνεργατική μελέτη των κειμένων και ακολούθησε συζήτηση στην ολομέλεια πάνω στα συνεξεταζόμενα κείμενα κάθε ομάδας.

Στη συζήτηση αυτή ο ρόλος της υπεύθυνης του εργαστηρίου ήταν καθοδηγητικός και επεξηγηματικός όπου κρίθηκε αναγκαίο για τη διασάφηση ορισμένων εννοιών βασικών για τον λογοτεχνικό γραμματισμό (λ.χ. η έννοια της «παρωδίας»). Μέσω της ανάλυσης των κειμένων αναδείχθηκε η κρίσιμη σχέση της λογοτεχνίας «του κωμικού» με την κοινωνική πραγματικότητα και την ιστορική συγκυρία, που καθιστά το φαινομενικά «ελαφρό» δεινό τελικά εργαλείο, το οποίο χώνεται βαθιά στο κοινωνικό σώμα και ξεσκεπάζει τη γελοιότητα της κατεστημένης κατάστασης προκαλώντας την εφησυχασμένη συνείδηση του αναγνώστη (αξιακό περιεχόμενο). Ο σχολιασμός περιστράφηκε, επίσης, και σε κύρια στοιχεία λογοτεχνικού γραμματισμού που αφορούν στα γλωσσικά μέσα – τις υφολογικές, ακριβέστερα, επιλογές– των δημιουργών προκειμένου να επιτύχουν τον κωμικό / κριτικό στόχο τους. Έγινε, επίσης, αναφορά στη δύναμη της εικόνας, καλύτερα ακόμη: στην προστιθέμενη δύναμη που αποκτά ο λόγος όταν ενισχύεται κι από την εικόνα, λ.χ. στα σκίτσα των γελοιογράφων, ή στη «ζωντανή» αναπαράσταση (στο θέατρο, στον κινηματογράφο, στην τηλεόραση).

ΚΕΙΜΕΝΑ ΠΡΟΣ ΣΥΝΕΞΕΤΑΣΗ

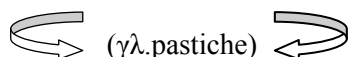
- για το επίπεδο της Α' Γυμνασίου -

• ΧΙΟΥΜΟΡ

– Το λογοπαίγνιο και το γλωσσικό pastiche στην υπηρεσία του χιούμορ

Κόμικς - Γελοιογραφίες (Μαφάλντα, Αρκάς, Στάθης)

Γουζέλης, *Χάσης* [πμ., απόσπ.] – Βασ. Μιχαηλίδης, «Τζιονής, Αλής και Κυριακός» [πμ.]

– Διακωμώδηση μέσω της υπερβολής

Ραμπελαί, *Γαργαντούας* [πζ., απόσπ.] – Μανούσος Φάσσης, «Ηρακλής» [πμ.]

↓
πβ. και Γουζέλης, *Χάσης* [πμ., απόσπ.: ο «καυχησιάρης»]

↓
πβ. και Μποστ, «Ηρακλής» [πζ.]

• ΠΑΡΩΔΙΕΣ

– Διακωμώδηση διά της ανατροπής του «σοβαρού [λογοτεχνικού] κανόνα»

Βηλαράς, *Βατραχομομαχία* [πμ., απόσπ.] – Β. Μιχαηλίδης, «Σπουδαία ανακάλυψις» [πμ.]
(Γάδαροι – Ζευς)

«Ο Πάρης» (ρεμπέτικο)

πμ. = ποίημα πζ. = πεζό

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ**- για το επίπεδο της Α' Γυμνασίου -****ΧΙΟΥΜΟΡ – ΚΩΜΙΚΟ****Κόμικς, γελοιογραφίες και κείμενα των: Γουζέλη, Μιχαηλίδη**

1. Κάθε μέλος της ομάδας σας να επιλέξει μία σειρά από τις γελοιογραφίες που σας δίνονται και να εντοπίσει *τι προκαλεί* το αστείο: παιχνίδι της γλώσσας/λογοπαίγνιο; παιχνίδι της σημασίας (μεταξύ κυριολεξίας – μεταφοράς); παιχνίδι επικοινωνιακού πλαισίου/περίστασης; κλπ.
2. Συγκρίνετε τα κείμενα του Γουζέλη και του Μιχαηλίδη: τι προκαλεί κωμικό αποτέλεσμα σ' αυτά; Γνωρίζετε ανάλογα έργα λ.χ. από το θέατρο ή τον κινηματογράφο; (αν μπορείτε να προβάλετε στην τάξη σχετικά αποσπάσματα).
3. Εντοπίστε τα «επικαιρικά» στοιχεία των κειμένων που σας δίνονται για την εποχή και τον τόπο όπου γράφονται (στοιχεία νοοτροπίας, διαπολιτισμικότητα, κοινωνικά θέματα και προβλήματα, γούστα και χόμπυ, σχέσεις εξουσίας κλπ.)

Κείμενα των: Ραμπελαί, Γουζέλη, Φάσση, Μποστ

1. Συγκρίνετε τον *Γαργαντούα* με τον *Χάση* του Γουζέλη: τι προκαλεί στα κείμενα αυτά το αστείο;
2. Συγκρίνετε τον «Ηρακλή» του Φάσση με εκείνον του Μποστ: ποιο είναι το κοινό στοιχείο τους;
3. Τελικά τα τέσσερα αυτά κείμενα είναι τόσο «ελαφρά» όσο εκ πρώτης όψεως φαίνονται; (τεκμηριώστε την απάντησή σας με αναφορά στο «σοβαρό» που παρωδούν και ανατρέπουν).
4. Να εξετάσετε τα κείμενα ως προς τη μορφή τους και να αναφέρετε τις παρατηρήσεις σας.
5. Προτείνετε στους μαθητές/-τριες να επιλέξουν ένα από τα παραπάνω κείμενα ως «πρότυπο» (μορφής, γλωσσικής έκφρασης, κωμικού τρόπου) και να γράψουν ή να δραματοποιήσουν ένα δικό τους, επιλέγοντας οι ίδιοι τον στόχο της παρωδίας (ζωή στη μεγαλούπολη, σχολικό περιβάλλον, ένας χαρακτηριστικός τύπος της παρέας, κάποιο γεγονός της ζωής τους κλπ.)

ΠΑΡΩΔΙΕΣ**Κείμενα των: Βηλαρά, Μιχαηλίδη & ρεμπέτικο**

1. Ποια είναι η κοινή βάση (έμπνευση) των τριών ποιημάτων; Τι στο περιεχόμενό τους μας επιτρέπει να μιλήσουμε για «παρωδία» του προτύπου;
2. Προσδιορίστε σε ποιο σημείο ανατρέπεται ο «ορίζοντας προσδοκίας» του αναγνώστη, δηλαδή οι αναμονές που του έχουν καλλιεργηθεί από την αρχή κάθε ποιήματος.
3. Να συγκρίνετε τη μορφή των ποιημάτων (γλωσσική και μετρική) και να εντοπίσετε ομοιότητες και διαφορές.
4. Σε ποιο/-α από τα ποιήματα αυτά η παρωδία αποκτά «ηθοπλαστικό» χαρακτήρα (ελέγχει και ήθη); Ποιο βρίσκεται πιο κοντά στο «πρότυπό» του; (αιτιολογήστε τις απαντήσεις σας με συγκεκριμένα στοιχεία από τα ίδια τα κείμενα)
5. Συζητήστε με τους μαθητές σας ποιο «σοβαρό έργο» θα επέλεγαν για να κατασκευάσουν τη δική τους παρωδία (αν μπορούν, να αιτιολογήσουν την επιλογή τους). Ή, εναλλακτικά, συζητήστε μαζί τους ποιο θα ήταν το «θέμα» της δικής τους παρωδίας, αν έγραφαν μια τέτοια.

ΠΗΓΕΣ ΚΕΙΜΕΝΩΝ (ανάλυση συντομογραφιών)

Ραμπελαί, Γαργαντούας (απόσπ.)

Φρανσουά Ραμπελαί, *Γαργαντούας και Πανταγκρυέλ*, εισ.-μτφρ.-σημ. Φίλιππος Δ. Δρακονταειδής, εκδ. Εστία, Αθήνα 2004, σσ. 80-81

Γουζέλης, Χάσης (απόσπ.)

Δημήτριος Γουζέλης, *Ο Χάσης*, α' έκδοση: εφημ. *Ελπίς* Ζακύνθου, 1927

Βηλαράς, Βατραχομυομαχία (απόσπ.)

Ιωάννης Βηλαράς, *Βατραχομυομαχία*, στο: Λίνος Πολίτης, *Ποιητική Ανθολογία*, τ. Δ', β' αναθεωρ. εκδ. Δωδώνη, Αθήνα 1997, σσ. 65-66

Μιχαηλίδης, «Τζιονής, Αλής και Κυριακός» (απόσπ.)

Βασίλης Μιχαηλίδης, «Εγγλέζος, Τούρκος και Γραικός – Τζιονής, Αλής και Κυριακός», στο: Βασίλη Μιχαηλίδη *Ο Διάβολος*, μια ανάγνωση από τον Κώστα Βασιλείου, εκδ. Αιγαίον, Λευκωσία 2003, σσ. 83-86

Μιχαηλίδης, «Σπουδαία ανακάλυψις» (απόσπ.)

στο: Βασίλη Μιχαηλίδη *Εκλογή από το ποιητικό του έργο*, επιμ. Κώστας Βασιλείου, εκδ. Αιγαίον, Λευκωσία 2007, σσ. 210-212

«Ο Πάρης» (ρεμπέτικο)

στο: Τάσος Σχορέλης, *Ρεμπέτικη Ανθολογία*, εκδ. Πλέθρον, Αθήνα 1977, σ. 320

Φάσσης, «Ηρακλής»

Μανούσος Φάσσης [ψευδώνυμο του Μ. Αναγνωστάκη], *Παιδική Μούσα*, εκδ. Αμοργός, χ.τ., χ.χ., σσ. 28-30

Μποστ, «Ηρακλής»

Μποστ [=Μέντης Μποστταντζόγλου], «Ηρακλής Μαινόμενος», *Πεζά Κείμενα*, εκδ. Ερμής, Αθήνα 1998

Κόμικς από τις συλλογές:

Quino, «Μαφάλντα»

Αρκάς, «Χαμηλές πτήσεις»

ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

(ενδεικτική για το επίπεδο της γυμνασιακής εκπαίδευσης)

☐ Έργα αναφοράς (λογοτεχνικά Λεξικά)

- Μ. Η. Abrams, *Λεξικό Λογοτεχνικών όρων. Θεωρία, Ιστορία, Κριτική Λογοτεχνίας*, μτφρ. Γιάννα Δεληβοριά – Σοφία Χατζηιωαννίδου, εκδ. Πατάκη, Αθήνα 2005.
- *Λεξικό Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, επιμ. Μιχ. Γ. Μερακλής κ.ά., εκδ. Πατάκη, Αθήνα 2007.

☐ Αφιέρωματα περιοδικών – Πρακτικά συνεδρίων

1. περιοδ. *Διαβάζω*, τχ. 124 (1985), αφιέρωμα: «Το χιούμορ»
2. _____, τεύχος 217 (1989), αφιέρωμα: «Κόμικς»
3. _____, τεύχος 336 (1994), αφιέρωμα: «Χιούμορ και παιδική λογοτεχνία»
4. *Η σάτιρα και το χιούμορ στην ελληνική λογοτεχνία*, Πρακτικά Συμποσίου, περιοδ. *Αμάθεια* (Λασηθίου), τχ. 142-143, καλοκαίρι 2005.

☐ Διαδίκτυο

- ✓ List of Publications in HUMOR Research στο: http://www.worldlingo.com/ma/enwiki/en/List_of_publications_in_humor_research
- ✓ Λήμματα (για το χιούμορ, αστείο, σάτιρα κλπ.) στο <http://el.wikipedia.org/wiki/>

☐ Βιβλία – Μελέτες

1. Νίκος Ι. Χανιωτάκης, *Το χιούμορ στη διδασκαλία*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2010.
2. Μίσσιου Μαριάννα, *Τα κόμικς από το περίπτερο στη σχολική τάξη...ξεφυλλίζοντας τον Γκοσινί. Θεωρητικές, ερμηνευτικές και διδακτικές διαστάσεις*, εκδ. ΚΨΜ, Αθήνα 2010.
3. Μένη Κανατσούλη, *Ο μεγάλος περίπατος του γέλιου*, εκδ. Έκφραση, Αθήνα 1993.
4. Τζαφεροπούλου, Μαρία-Μάγδα, *Το χιούμορ στην ελληνική παιδική λογοτεχνία (πεζογραφία 1970-1990)*, ανέκδ. διδ. διατριβή, Παν/μιο Κρήτης: Π.Τ.Δ.Ε., 1995.
5. Τζάνι Ροντάρι [Gianni Rontari], *Γραμματική της φαντασίας. Εισαγωγή στην τέχνη να επινοείς ιστορίες*, μτφρ. Γιώργος Κασαπίδης, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα 2003.
6. Κατερίνα Κωστίου, *Η ποιητική της ανατροπής. Σάτιρα, ειρωνεία, παρωδία, χιούμορ*, εκδ. Νεφέλη, Αθήνα 2005.
7. Σίγκμουντ Φρόυντ (Sigmund Freud), *Το ευφυολόγημα και η σχέση του με το ασυνείδητο. Το χιούμορ*, εκδ. Πλέθρον, Αθήνα 2009.

Βλ. επίσης τους καταλόγους των έργων και τη θεωρητική βιβλιογραφία που προτείνεται στις ομόθεμες ενότητες του βιβλίου *Διαβάζοντας λογοτεχνία στο σχολείο... μια νέα πρόταση διδασκαλίας*, επιμ. Βενετία Αποστολίδου – Βικτωρία Καπλάνη – Ελένη Χοντολίδου, εκδ. Τυπωθήτω / Γιώργος Δαρδανός, Αθήνα 2000.